

Hus og gård gjennom fire tusen år

**Faglig program for
undersøkelser av bosetnings- og
landbruksspor fra
senneolitikum til middelalder
ved Kulturhistorisk museum**

Tre redaktører

Axel Mjærum, Lars Erik Gjerpe, Marianne Hem Eriksen

10 forfattere

**Grethe Bjørkan Bukkemoen, Marianne Hem Eriksen, Lars
Erik Gjerpe, Frode Iversen, Kjetil Loftsgarden, Axel
Mjærum, Christian Løchsen Rødsrud, Steinar Solheim,
Torgeir Winther, Mari Arentz Østmo**

HUS OG GÅRD GJENNOM FIRE TUSEN ÅR

Faglig program for undersøkelser
av bosetnings- og landbruksspor fra senneolitikum
til middelalder ved Kulturhistorisk museum

Redigert av Axel Mjærum, Lars Erik Gjerpe og Marianne Hem Eriksen

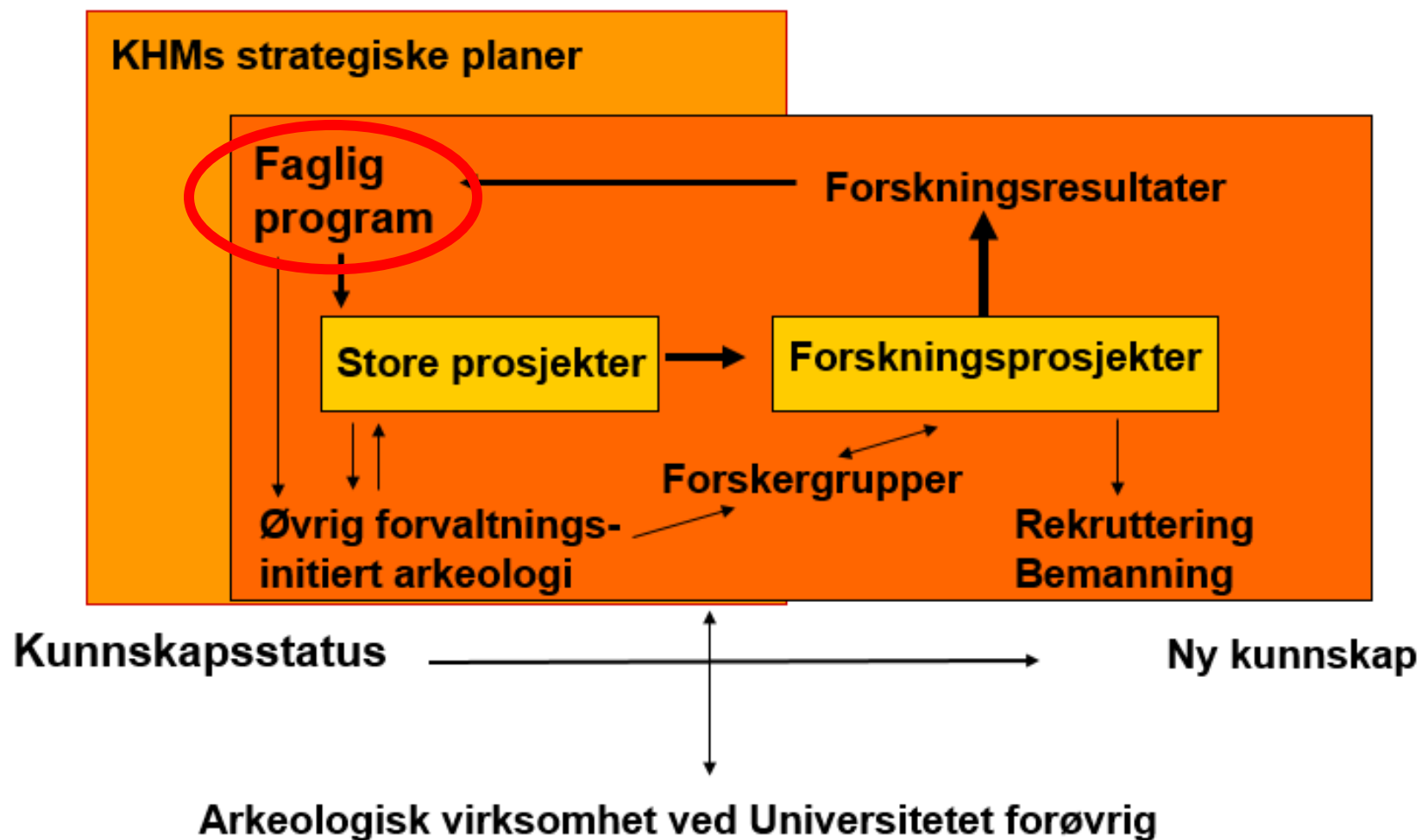
Boklansering 23. september 1430 Foredragssalen

Hvorfor faglig program?

KHM en del av den lovregulerte
Kulturmiljøforvaltningen
Faglig program et redskap

Hjemmel: Formalitet
Formålstjenlig: Kunnskap

KHMs kunnskapsmodell

Lov 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner med endringer senest 20. desember 2018 (kulturminneloven)

§ 1. Lovens formål.

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som *vitenskapelig kildemateriale* og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

I KHMs tilfelle: spor etter menneskelig virksomhet eldre enn 1536 e.Kr.

Hvorfor faglig program?

- Rikssantikvaren anmodet KHM om å utarbeide “faglig grunnlag for utgravningsvirksomheten” (Rikssantikvaren 2001)
- Programtrilogi (KHM 2001)
Steinalder, jernvinne og landbruksbosetning
- Museet vil [...] prioritere programorientert forsknings- og kunnskapsutvikling ved å utarbeide egne, faglige programmer (KHM strategi 2030)
- «Undersøkingar ved utgraving skal skje etter fagleg program, som musea skal utarbeide» (forslag til Ny kulturmiljølov NOU 2025: 3)

Hvorfor faglig program – KHM's faglige rolle

§ 3. Forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner

Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne

Dersom du skal bygge E18 eller garsje som vil ødelegge gravhaug:

Søk fylkeskommunen om dispensasjon fra loven

KHM's rolle

- Rådgiver for fylkeskommunen ved søknader om dispensasjon fra KML
- Utgraving
- (KHM tar vare på gjenstander og andre funn, dokumentasjon)
- KHM forsker og formidler

Hvorfor faglig program – KHMs faglige rolle

§ 3. Forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner

Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne

- Rådgiver for fylkeskommunen ved søknader om dispensasjon fra KML
- Utgraving
- (KHM tar vare på gjenstander og andre funn, dokumentasjon)
- KHM forsker og formidler

Hvorfor faglig program – KHM's faglige rolle

- Rådgiver for fylkeskommunen ved søknader om dispensasjon fra KML
 - Anbefaler KHM dispensasjon? Kulturminnebestand
 - Dispensasjon med vilkår om arkeologisk undersøkelse? Kulturminnets kunnskapspotensiale
- Dersom dispensasjon med vilkår:
 - KHM utarbeider forslag til prosjektplan og budsjett (hva skal vi gjøre, hvorfor det og hva vil det koste).
 - Riksantikvaren vedtar
 - KHM foretar utgravingene
- (KHM tar vare på gjenstander, andre funn, dokumentasjon)
- KHM forsker og formidler
 - Hva vet vi? Hva ønsker vi å vite?

Forord

Marianne Moen

Kapittel 1: Introduksjon til og avgrensning av faglig program for undersøkelser av bosetnings- og landbruksspor

Lars Erik Gjerpe, Axel Mjærum

Kapittel 2: Kildegrunnlaget for et faglig program for undersøkelser av bosetnings- og landbruksspor

Axel Mjærum, Marianne Hem Eriksen, Lars Erik Gjerpe, Frode Iversen

Kapittel 3: Forskningshistoriske perspektiver: gården fra neolitikum

Lars Erik Gjerpe, Marianne Hem Eriksen

Kapittel 4: Registrering og utgravning av agrarbosetninger – kunnskapsstatus og potensial

Grethe Bjørkan Bukkemoen, Christian Løchsen Rødsrud, Kjetil Loftsgarden, Steinar Solheim, Axel Mjærum, Lars Erik Gjerpe

Kapittel 5: Arkitektur og byggeskikk – kunnskapsstatus og potensial

Christian Løchsen Rødsrud, Marianne Hem Eriksen, Mari Arentz Østmo, Torgeir Winther

Kapittel 6: Landbrukshistorie fra senneolitikum til middelalder – kunnskapsstatus og potensial

Axel Mjærum, Christian Løchsen Rødsrud

Kapittel 7: Produksjon, håndverk og foredling – kunnskapsstatus og potensial

Mari Arentz Østmo, Kjetil Loftsgarden, Axel Mjærum

Kapittel 8: Satsingsområde for agrarbosetningene: økonomisk organisering

Kjetil Loftsgarden, Axel Mjærum, Mari Arentz Østmo

Kapittel 9: Satsingsområde for agrarbosetningene: hushold og sosial organisasjon

Mari Arentz Østmo, Grethe Bjørkan Bukkemoen, Marianne Hem Eriksen, Kjetil Loftsgarden

Kapittel 10: Avslutning: å samle, å forstå og å dele

Axel Mjærum, Lars Erik Gjerpe

Vedlegg 1: Kulturhistorisk museums husdatabase – utgravde bygninger knyttet til agrarbosetning i Sørøst-Norge, ca. 2350 f.kr.–1536 e.kr

Bakgrunn og forskningshistorie

Kunnskapsstatus (og metode)

Satsingsområder: sosial og økonomisk organisering av
agrarbosetningen

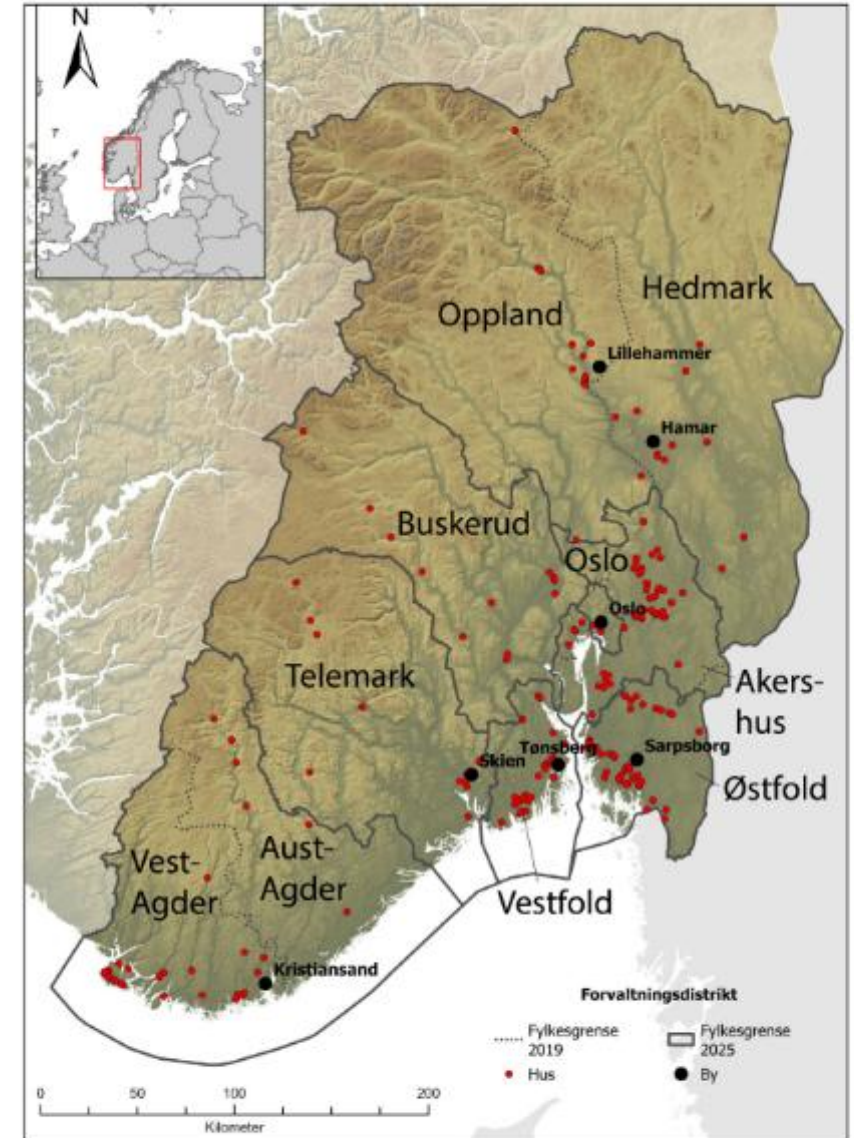
VEDLEGG 1

KULTURHISTORISK MUSEUMS HUSDATABASE – UTGRAVDE BYGNINGER KNYTTET TIL AGRARBOSETNING I SØRØST-NORGE, CA. 2350 F.KR.–1536 E.KR.

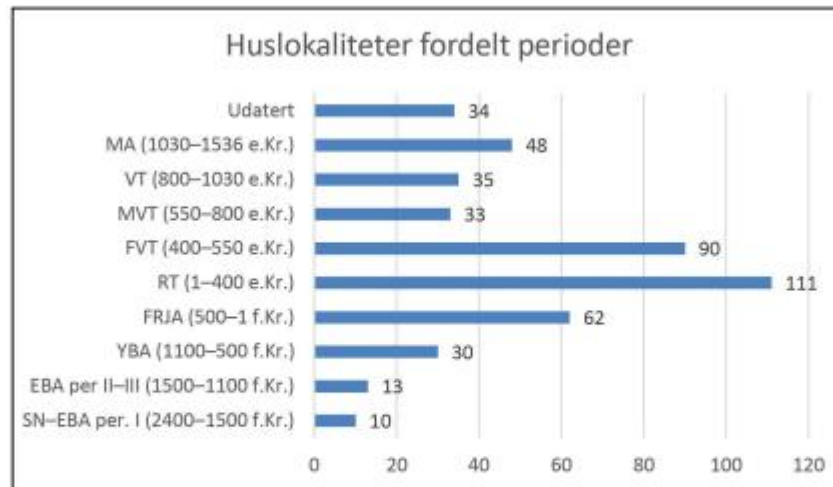
Axel Mjærum¹, Jes Martens¹, Frode Iversen¹, Marianne Hem Eriksen¹, Lars Erik Gjerpe¹, Zanette T. Glørstad¹, Jakob J. E. Kile-Vesik¹, Kjetil Loftsgarden¹, Christian L. Rødsrud¹, Magne Samdal¹, Margrete F. Simonsen¹, Steinar Solheim¹, Camilla Cecilie Wenn¹, Marie Ødegaard¹ og Mari A. Østmo¹

¹ Kulturbistorisk museum, Universitetet i Oslo

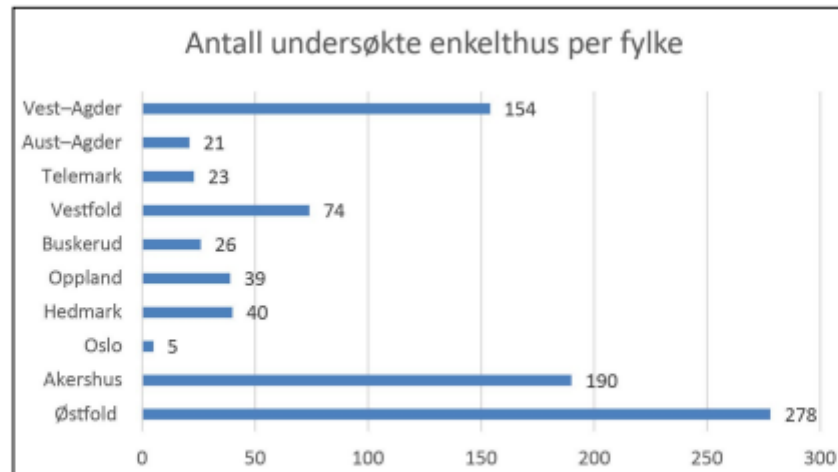
Datasettet gir en oversikt over lokaliteter der det er gravd ut identifiserbare rester av bygninger knyttet til agrarbosetning datert til tidsrommet ca. 2350 f.Kr.–1536 e.Kr. i Sørøst-Norge. Lokalitetene ble undersøkt i perioden 1917–2023.¹ Det henvises til tabell 1.1 for informasjon om periodeforkortelser. Tabellen er sortert alfabetisk etter fylke, kommune og lokalitetsnavn. En utvidet versjon av tabellen med koordinater kan lastes ned fra <https://doi.org/10.18710/BB725X>.

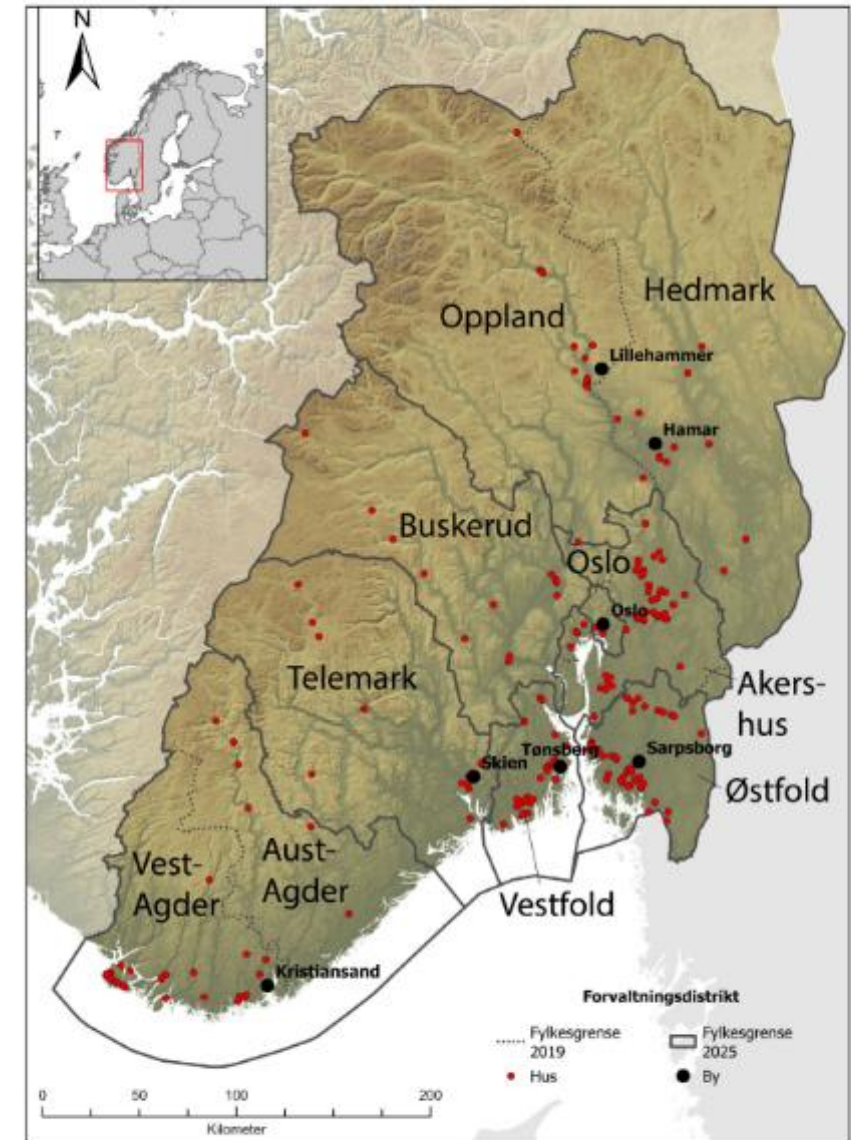
Figur 1.1 Kart over Sørøst-Norge med fylkesgrensene og fylkesnavn per 2019 og fylkesgrenser i 2026. Kartet viser også de 245 lokalitetene med rester av bygninger som danner grunnlag for programmet. Kart: Magne Samdal og Axel Mjærum, KHM.

Figur 2.1 Totalt er 432 enkeltperioder representert på de 245 lokalitetene med hus (jf. vedlegg 1). 91 av lokalitetene er representert med aktivitet i én periode, på de øvrige er flere perioder representert. Det mangler daterte hus på ca. 13 prosent av lokalitetene, i alt 34 stykker. Se tabell 1.1. for forklaring av forkortelser.

Figur 2.9 Bosetningsundersøkelser i KHM's distrikt fordelt på fylkesinndelingen per 2019. Sammenstillingen bygger på vedlegg 1.

Figur 1.1 Kart over Sørst-Norge med fylkesgrensene og fylkesnavn per 2019 og fylkesgrenser i 2026. Kartet viser også de 245 lokalitetene med rester av bygninger som danner grunnlag for programmet. Kart: Magne Samdal og Axel Mjærum, KHM.